

VEDRANA GLAVAŠ – DAMIR MARTINOV

OBNOVA CRKVE SV. MARIJE NA ARTU – REZULTATI ZAŠTITNIH ARHEOLOŠKIH ISTRAŽIVANJA

Vedrana Glavaš
Frana Krste Frankopana 24
HR 53270 Senj
vedrana.glavas@gmail.com
Damir Martinov
Lučino Selo 36
HR 23275 Ugljan
arheologija@gmail.com

UDK: 902.2(497.5 Senj)
904:726.5(497.5 Senj)
Stručni članak
Ur.: 2009-10-29

Na osnovi starijih planova grada Senja istraživači su donosili pretpostavke o postojanju stare crkve u današnjem parku na Artu. Obnova današnje crkve sv. Marije zahtijevala je arheološki nadzor koji je pritom i proveden. Na površini od svega 50 m², otkriveni su ostatci starije građevine. Riječ je o crkvi spomenutoj još u 15. stoljeću na čijem mjestu je tri stoljeća kasnije nastala današnja crkva sv. Marije.

Ključne riječi: Senj, crkva sv. Marije na Artu, arheološko istraživanje

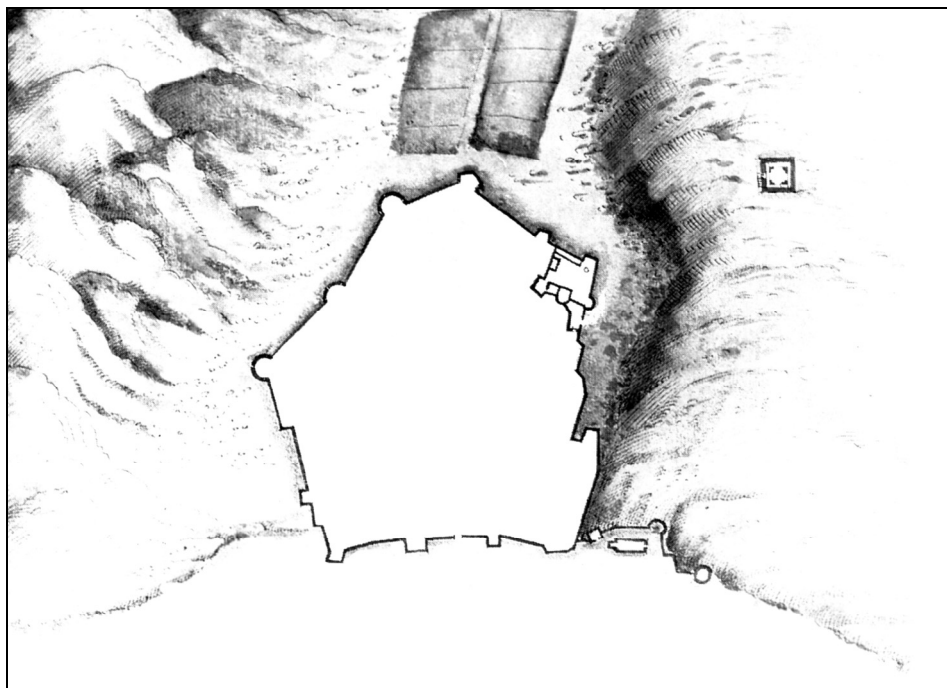
Na prostoru parka Art, na jugoistočnom ulazu u grad, uz gradsko kupalište Banja, smještena je zavjetna mornarska crkva sv. Marije. Obnova crkve i radovi u njezinu užem arealu zahtijevali su arheološki nadzor koji je izvršila firma *Arheolog* d.o.o. pod stručnim vodstvom Damira Martinova.

Sadašnje stanje crkve potječe iz 18. stoljeća kada je izvršena barokna obnova, no njezin prvi spomen zabilježen je u dokumentu kralja Matije Korvina iz godine 1489.¹ Crkva je jednobrodna građevina s izduženim predvorjem i zvonikom u obliku preslice. Pavao Tijan i Đuro Szabo gradnju zavjetne crkve pomoraca stavljaju u polovicu 18. stoljeća. Obojica smatraju da je na Artu

¹ M. VILIČIĆ, 1971, 112.

prethodno postojala starija crkva, te da je riječ o dvjema građevinama koje su se nalazile na istom mjestu. Ta starija crkva nalazi se i na Pieronijevu planu iz godine 1639., te na karti Martina Stiera iz godine 1660. (Sl. 1).²

Na kartama grada Senja iz 18. i 19. stoljeća uz crkvu na Artu nalazio se i natpis *Friedhof* (groblje). Sudeći prema nalazima nadgrobne ploče plemkinje Domenike Bedričić iz godine 1509., može se pretpostaviti da je crkva već tada imala groblje.³ Lik pokojnice isklesan je u reljefu, a plemkinja je prikazana odjevena u lokalnu narodnu nošnju.⁴ Tu je pronađena i nadgrobna ploča pukovnika Schirdinga iz godine 1762. i nadgrobna ploča Marije Ježić sa centralnim motivom srca Isusova koja potječe iz 1830. Osim ovih nadgrobnih ploča koje su od izuzetne povijesne važnosti, crkva je postala i riznicom zavjetnih darova pomoraca te kao takva muzej sama za sebe. Crkveni inventar potječe uglavnom iz druge polovice 18. i početka 19. stoljeća.

Sl. 1. Karta Martina Stiera iz godine 1660.

² M. VILIČIĆ, 1971, 112; I. LENTIĆ, 1973, 207-208.

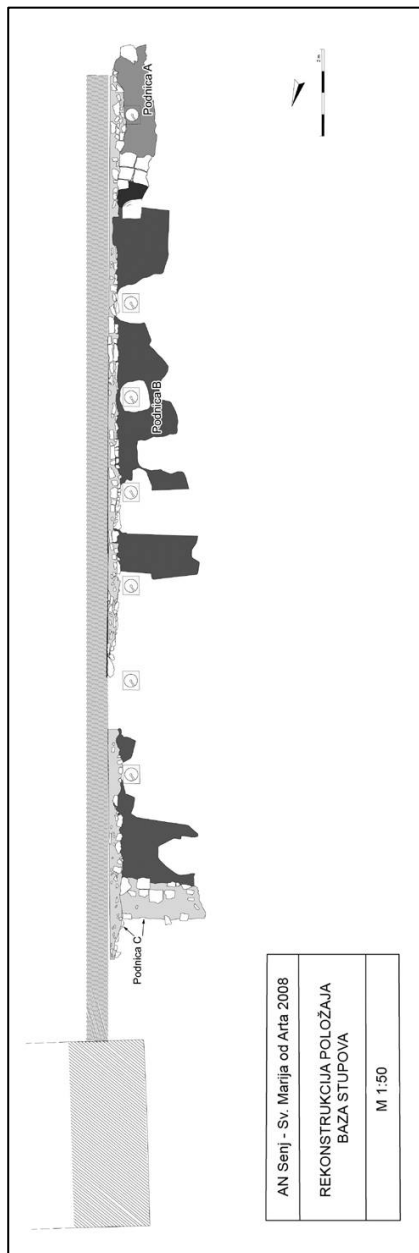
³ A. GLAVIČIĆ, 1992, 90.

⁴ Z. HORVAT, 2002, 59-60.

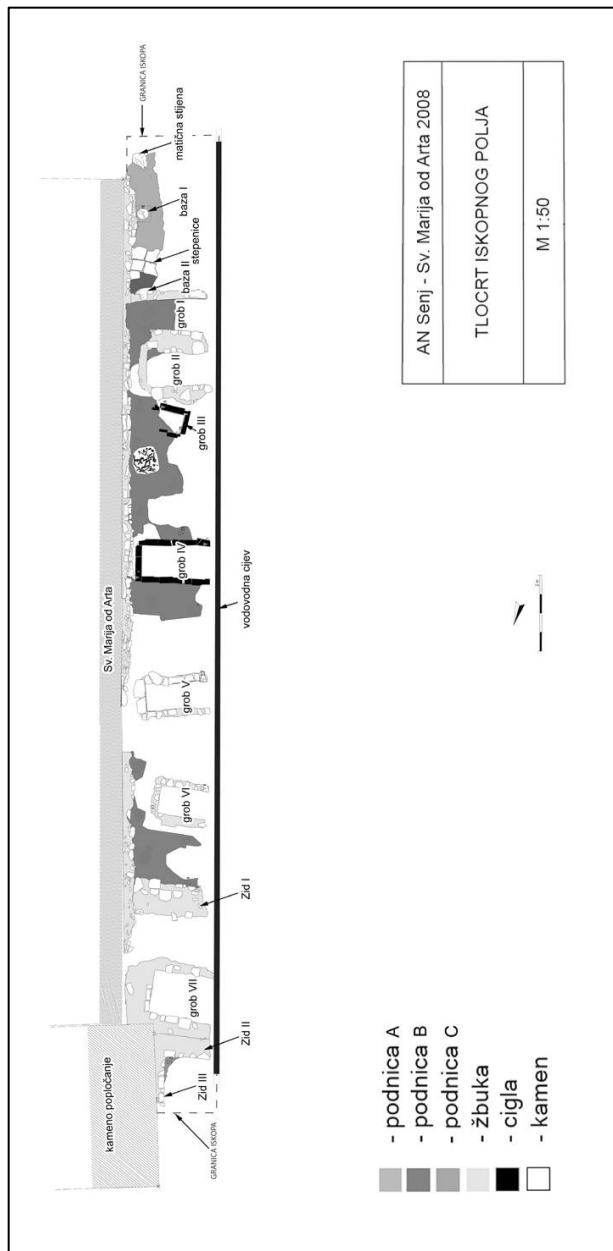
Sl. 2. Baza stupa koji se nalazio na oltaru

Sl. 3. Ulomak profiliranog stupića

Sl. 4. Rekonstrukcija kolonade stupova

Sl. 5. Tlocrtna situacija

U vremenu od 9. do 22. 12. 2008. zbog obnove crkve i radova u njezinu okolišu proveden je arheološki nadzor. Istraživanjem je tretirana površina uz zapadni zid crkve u dužini od 25 m i širini 2 m. Najstarijoj fazi upotrebe ovog prostora pripadaju ostatci starije crkve spomenute još u 15. stoljeću. Nalazila se nešto zapadnije od današnje crkve, a pripadaju joj zidovi I, II i III, podnice A, B i C, kamene stube i dvije kamene baze stupova.

Zid I položen u smjeru SI-JZ, širok je 1 m, a dugačak 1,8 m. Njegov JZ kraj je uništen gradnjom vodovodne cijevi, dok je na SI kraju presječen temeljnom stopom današnje crkve. Sačuvan je u visini od 0,45 m, a čini ga srednje veliko i veliko djelomično obrađeno kamenje veličine 15–40 cm vezano bijelom vapnenom žbukom. Taj zid je najvjerojatnije vanjski zid stare crkve. To potvrđuju i ostatci podnice B koja se proteže u dužini od 16 m, točno do zida I koji ju zatvara. Čini ju čvrsta vapnena žbuka, a čitavom dužinom sonde, na njezinu JZ kraju, devastirana je izgradnjom vodovodne cijevi. Na SI kraju zalazi pod temelje današnje crkve, dok su na II kraju na podnici izgrađene kamene stube koje su vodile prema oltaru. Riječ je o dvije stube dužine 1 m, izrađenima od pet većih pločastih komada kamena, koje pripadaju istoj hodnoj površini i vežu podnicu A s podnicom B. Nažalost, dužina prezbiterija nije utvrđena jer se pruža van granice iskopa. No, na njegovoj podnici (podnica A) koja je sačuvana u dužini od 2,2 m i širini 0,7 m, pronađena je *in situ* kamena baza stupa (Sl. 2) promjera 53,5 cm koja se nalazi pod podnicom A. Iako točnu dužinu prezbiterija starije crkve na Artu ne znamo, sigurno možemo potvrditi da nije kraći od 2,2 m, te da su do njega vodile stube, no preciznije podatke donijet će buduća istraživanja.

In situ je pronađena još jedna baza stupa istih dimenzija kao i prethodna, a udaljenost između njih je 1,65 m. Međutim, iako su otkrivene svega dvije baze stupova, jer se rupe za baze nalaze na istim udaljenostima u podnici, zaključuje se da je crkva imala kolonadu (Sl. 4).

Nejasna je namjena objekta čiji II ugao zatvaraju zidovi II i III. Sudeći iz priložene situacije riječ je o prostoriji smještenoj "ispred" tadašnje crkve. Zid II sačuvan u dužini od 1,8 m, širine 0,6 m i visine 0,35 m, izgrađen je od srednje velikog i velikog djelomično obrađenog kamena vezanog vapnenom žbukom. Pruža se u smjeru SI-JZ, a liježe pod pravim kutom na zid III s kojim tvori ugao prostorije. Zid III širine 0,3 m, dužine 1,5 m sačuvan je u visini od 0,35 m. Tehnika gradnje je ista kao i kod zida II, no njegovo vanjsko lice ulazi pod popločanje današnje crkve, tako da mu je širina zasigurno bila veća. U kutu gdje se spajaju zidovi II i III, uz sam njihov rub, otkriveni su ostatci podnice C (širine 0,5 i dužine 0,5 m). O funkciji ove prostorije zasada možemo samo nagađati, no sudeći prema njezinu položaju, moglo bi se raditi o zvoniku crkve. No, sve dok buduća istraživanja ne donesu više podataka, i ovu pretpostavku treba uzeti s velikom rezervom.

Ne zna se kakvu je sudbinu doživjela stara crkva. Možda je i ona, zajedno s ostalim crkvama i objektima van gradskih zidina, srušena sredinom 16. stoljeća kako bi njezin kamen mogao biti iskorišten za gradnju kule Nehaj. Iako postoji kontinuitet grafičkog dokumentiranja crkve, istraživanja su pokazala da je nova crkva sagrađena iznad, ali ipak nešto istočnije od stare. Dakle, nije riječ o obnovi crkve spomenute u 15. stoljeću, nego o potpuno novoj gradnji. Nakon što je prošla neposredna opasnost od Turaka u 18. stoljeću ili ranije, gradi se nova, današnja crkva sv. Marije. Istraživanjem je uočena i njezina temeljna stopa širine do 0,7 m, dužine 22,7 m, a visine 1,5 m. Izgrađena je od srednje velikog i neobrađenog kamenja i ulomaka cigli vezanih bijelom žbukom. U temeljnu stopu uzidan je i ulomak profiliranog stupića (Sl. 3) koji može biti dio dekoracije starije crkve. Istraživanjem je otkriveno 7 grobova nekropole koja se prostirala uz crkvu sv. Marije. Nakon izgradnje današnjeg parka Art, ostatci pokojnika su premješteni na drugu lokaciju. Gradnjom grobova djelomično je devastirana podnica B. Grobovi su izgrađeni od srednje velikog i velikog obrađenog kamenja vezanog žbukom, a orijentirani su u smjeru I-Z. Gotovo svi su devastirani na JZ kraju gradnjom kanala za odvodnju vode. Ni jedan grob nije sadržavao ni grobne priloge ni ostatke ljudskih kostiju, jedino je veća količina ljudskih kostiju položena u jamu ukopanu u podnici II.

Pretpostavlja se da je i starija crkva imala groblje. To potvrđuje spomenuta nadgrobna ploča plemkinje Domenike Bedričić iz godine 1509. No, osim ovoga usamljenog nalaza, ne posjedujemo ni jedan drugi podatak kojim bismo to potvrdili. Buduća istraživanja, zapadno od današnje crkve, mogla bi odgovoriti na to pitanje.

Zaštitna arheološka istraživanja provedena u prosincu 2008. potvrdila su pretpostavku pojedinih istraživača da je na mjestu današnje crkve sv. Marije na Artu postojala starija crkva. Nadamo se da će ovaj prilog pridonijeti poticanju većeg sustavnog iskopavanja u okolišu crkve i parka na Artu.

Literatura

- Ante GLAVIČIĆ, Stara i nova groblja, grobovi na području grada Senja i šire senjske okolice (I), *Senjski zbornik*, 19, Senj, 1992, 81-108.
- Zorislav HORVAT, Sačuvani nadgrobni spomenici nekih Senjana i osoba značajnih za povijest Senja – u Senju i drugdje, *Senjski zbornik*, 29, 2002, 47-86.
- Ivy LENTIĆ, Inventar crkve Marije od Arta u Senju, *Senjski zbornik*, 5, 1973, 205-218.
- Melita VILIČIĆ, Arhitektonski spomenici Senja, *Rad JAZU*, knj. 360, Zagreb, 1971.

RESTORATION OF THE CHURCH OF ST. MARY IN ART – RESULTS OF
PRESERVATIONAL ARCHAEOLOGICAL RESEARCH

Summary

In the area of the park named Art, at the south east entrance of Senj, alongside the town's bathing area of Banja, is located the votive sailor's Church of St. Mary. The current state of the church dates from the 18th century when it experienced a Baroque restoration, but it is first mentioned in 1489. Restoration of the church and works in its nearby surroundings required archaeological monitoring which was carried out at the same time and led by the company *Arheolog d.o.o.* The studies were conducted in the period from 9.12.2008 to 22.12.2008 and along the western wall of the church where the layer was affected by construction work.

The archaeological monitoring included an area the size of 25x2 m. At that time a simple stratigraphic sequence was established. The oldest use of space is related to the remnants of an older church (walls 'I', 'II' and 'III', flooring 'A', 'B' and 'C', stone steps, stone base and two columns). This church is mentioned in the 15th century and drawn on the then maps. Wall 'I' which extends in the direction of NE - SW is probably the outer wall of the old church. This is confirmed by the remains of a floor 'B', which closes on the north side of the wall and on the southern two steps that lead into the area of the presbytery. Two stone based columns uncovered in situ, and the holes in floor 'B' is proof that the church had a colonnade of columns.

Wall 'II' extends in the direction of NE - SW. Although its SW end is ruined the NE end was connected to wall 'III', thus forming the corner of the room. Wall 'III' is destroyed on its NW end, the SE end enters through a stone pavement in front of today's church. Whether these walls are associated with the old church was confirmed by the remains of a floor that was noted by the sonde, and the two bases of the pillars. Floor 'A' is the remnants of the presbytery of the original church from which the stairs to floor 'B' descended. The remnants of flooring 'C' were noted along walls 'II' and 'III', which formed a separate room, which was probably situated "in front" of the former church.

The second phase belongs to today's Church St. Mary of Art from the 18th century and the graves in its surroundings. A total of 7 tombs were discovered with stone architecture and oriented in the direction NE-SW and E-W. The architecture is made of medium and large worked stones joined by white plaster. Not one of the graves contained any bones. However, a larger quantity of dislocated human bones, without appendages, were found deposited in a shallow pit dug into floor 'B'. All the discovered tombs belong to the Modern Age. However, it is assumption that the church had an organised cemetery in its first stage, and that could be expected in future excavations of the tombs of that time.

Keywords: Senj, Church of St. Mary of Art, archaeological research